

УДК 726.5 (477)

В.Т.Завада,
доцент КНУБА**ДО ПИТАННЯ ПРО ПОХОДЖЕННЯ ПОЛІСЬКИХ ДЕРЕВ'ЯНИХ
ХРАМІВ З ДЗВІНИЦЕЮ НАД БАБИНЦЕМ**

Анотація: На підставі комплексного дослідження поліських дерев'яних храмів XVI-XVIII ст. з дзвіницею над бабинцем, їхніх аналогів в інших регіонах Східної Європи і допоміжних історичних джерел встановлюється важлива роль готичного стилю у формуванні цього рідкісного типу традиційних культових будівель Полісся.

Ключові слова: реконструкція, традиційний, дерев'яний, храм, готичний.

У багатій та різноманітній архітектурно-містобудівній спадщині України особливе місце посідають пам'ятки дерев'яного зодчества – найдавнішого та найбільш поширеного тут виду архітектурно-будівельної діяльності. Охорона та ефективне використання цієї досить чисельної групи старовинних зразків будівельного мистецтва значною мірою ускладнюються в зв'язку з порівняно нетривким характером використовуваного у них будівельного матеріалу, що призводить до швидкої руйнації цих будівель або їх окремих елементів. Ці ж причини обумовили необхідність проведення у таких пам'ятках періодичних перебудов та капітальних ремонтів, пов'язаних з цілковитою або частковою заміною в них окремих конструктивних вузлів і деталей. Зазначена обставина не лише помітно ускладнює історико-типологічну атрибуцію окремих зразків дерев'яного зодчества, але й істотно впливає на розвиток існуючих уявлень про реальні історичні масштаби та структурну складність цього явища. Адже досить велика питома вага пізніших нашарувань в архітектурі цих будівель цілком здатна залишити поза увагою дослідника деякі унікальні різновиди культових споруд та представлені ними особливі напрямки і течії у розвитку будівельної культури України.

Особливо показовими в цьому відношенні є поліські дерев'яні церкви з дзвіницею над бабинцем, які більшістю дослідників не розглядаються не лише під кутом їхнього походження чи генезису, але й у якості особливого історично сформованого типу традиційних культових споруд на території регіон*. На наш

* Звернення в цій ситуації до традиційної будівельної культури Полісся – чи не найбільш архаїчного регіонального напрямку українського дерев'яного зодчества – є цілком виправданим з погляду на особливу роль цього явища у формуванні вітчизняної архітектури. Детальніше про це: Завада В. Дерев'яні храми Полісся.–К.: Техніка, 2004. – С.10-26.

Рис.1. Деякі зразки поліських дерев'яних храмів з дзвіницею над бабинцем за іконографічними джерелами: ліворуч - Воскресенська церква 1580 року у Суходолах (за М.Драганом), праворуч - Варваринська церква 1629 року у Машеві Волинської області (фото арх. В.Леонтовича, поч.ХХ ст.).

погляд, однією з причин деякої недооцінки згаданих вище храмів була їх певна невідповідність традиційній центричній композиції українських православних церков, адже влаштування дзвіниці над бабинцем помітно переміщувало акцент на західну, вхідну, частину церкви, надаючи їй дещо незвичного асиметричного характеру. Тим не менше, згідно з письмовими джерелами подібні будівлі у давнину були добре відомі, наприклад, у східній, київській, частині регіону – у Болячеві, Немиринцях, Парипсах, Буках Житомирської області, Гуляниках, Колонщині на Київщині [1]. Більше уявлення про дерев'яні храми з дзвіницею над бабинцем дають фотографії Воскресенської церкви 1580 року у Суходолах під Володимиром–Волинським (рис.1, ліворуч) та Варваринської церкви 1629 року у Машеві під Любомлем (рис.1, праворуч) на Волині, опубліковані у роботах М.Драгана, Г.Логвина, О.Цинкаловського та деяких інших вчених.

Набагато ширше уявлення про архітектуру поліських дерев'яних храмів з дзвіницею над бабинцем можна отримати на підставі ознайомлення з деякими унікальними зразками цих будівель, які існують на території регіону і зараз. До них, насамперед, слід віднести Дмитрівську церква 1567 року у селі Гішин під Ковелем - одну з найстарших в Україні пам'яток дерев'яної архітектури, честь відкриття та хронологічної атрибуції якої належить відомому вченому, доктору мистецтвознавства Г.Н.Логвину [2]. Порівняно рання дата спорудження цієї невеличкої, розташованої серед предковічних лісів на березі р. Турії, будівлі не могла не позначитися на рівні збереженості її первісного вигляду, торкнувшись, насамперед, центрального верху храму, над світловим ліхтариком якого у др. пол. ХІХ століття було влаштовано додаткову декоративну маківку характерної цибулястої форми. Водночас з цим було здійснено капітальну реконструкцію невеличкої каркасної дзвінички над бабинцем, внаслідок чого її первісні тесані конструкції (передусім, традиційна у подібних випадках аркада-галерея) були

замінені на пилені, а сама дзвіничка набула більш спрощеного та схематичного вигляду. Проте набагато більше запитань викликає первісний вигляд вівтарної частини пам'ятки, під п'ятисхилим дахом якої співіснують низьке восьмикутне в плані склепіння та конструктивно несумісна з ним стародавня водоточина. Наявність цієї архаїчної конструкції дозволяє припустити існування раніше над вівтарним зрубом пам'ятки іншого, відкритого ззовні верху, хоча реконструкція його первісного вигляду вимагає залучення та ретельного вивчення додаткових історичних джерел.

Незважаючи на пізніші нашарування в архітектурі Дмитрівської церкви, вони мали суто "косметичний", локальний, характер, не порушуючи первісної об'ємно-просторової композиції пам'ятки. Її композиційну основу утворюють 3 послідовно розташовані з заходу на схід приміщення бабинця, нави та вівтаря (відповідно прямокутної, квадратної та шестикутної в плані форми), надаючи планувальному рішенню споруди традиційного вигляду поліського тризрубного храму. Не менш традиційно виглядає і перекриття над центральним та східним зрубами, являючи собою у першому випадку класичний варіант пірамідального верху архаїчної чотирикутної в плані форми з світловим четвериком у вінчанні, а в другому – більш простий однозаломний варіант склепінчастого верху, який прихований зараз ззовні у масиві більш пізнього каркасного даху. Чи не єдиним принципово новим для найбільш давніх дерев'яних храмів Полісся виступає мініатюрна одноярусна каркасна дзвіничка над бабинцем, проте її вплив на об'ємно-просторове рішення будівлі обмежується лише зовнішніми формами пам'ятки, ніяк не виявляючись в інтер'єрі Дмитрівської церкви (рис.2, а).

Проте найцікавішим в архітектурі цієї найбільш ранньої з зафіксованих на Поліссі дерев'яних церков є те, що всупереч підкреслено асиметричному розташуванню її зовнішніх форм, композиційною домінантою внутрішнього простору храму виступає його центральне приміщення – нава, яке за своїми розмірами, висотою та характером освітлення помітно переважає напівтемні і низькі приміщення бабинця та вівтаря. Виділенню нави в якості своєрідного композиційного центру інтер'єру сприяє також розташування тут практично всіх пластичних акцентів та елементів декоративного оздоблення, серед яких особливо слід виділити досить вишуканий за своєю формою фігурний виріз в західній стіні нави з розташованими над ним первісними хорами. Не меншою художньою цінністю відрізняється й декоративно-пластичне рішення східної стіни цього приміщення, справжньою окрасою якої є різьблений іконостас з царськими вратами, а також цілою низкою ікон XVII ст. (насамперед, це ікони Св.Варвари і Спасителя). Завдяки майстерному використанню різноманітних засобів композиційного посилення нави в організації внутрішнього простору

архітектурної пам'ятки вона ще більше наближаються до традиційної схеми рішення інтер'єру поліського тридільного храму.

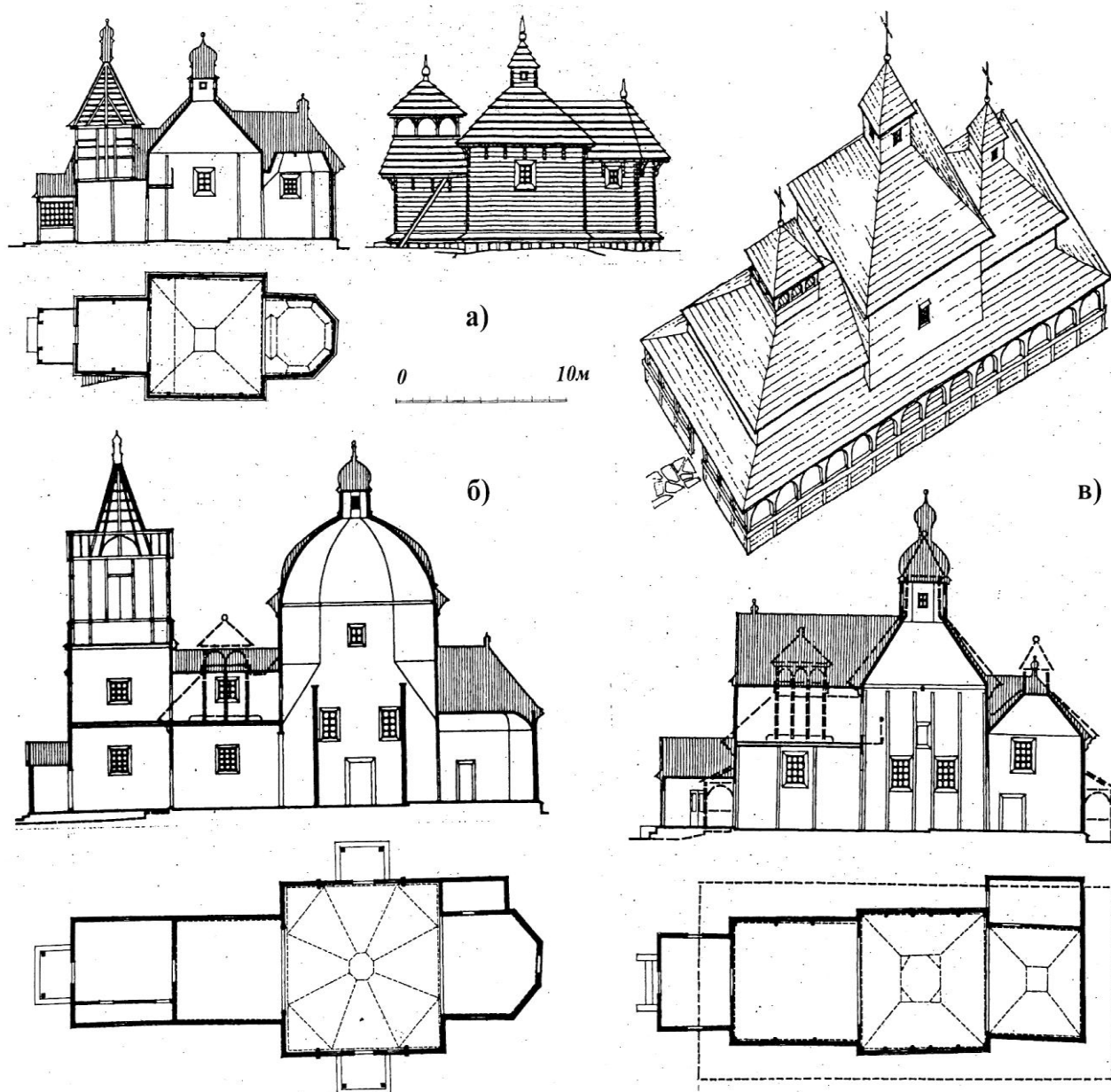

Рис.2. Найдавніші пам'ятки досліджуваного типу на території Полісся: а – Дмитрівська церква 1567 р. у Гішині, б – Преображенська церква XVI ст. у Нуйному, в – Успенська церква 1589 р. Волинської області.

Особливе значення гішинської церкви полягає не тільки у тому, що вона є найбільш ранньою з виявлених на Поліссі сакральних будівель з дзвіницею над бабинцем, але й у тому, що незважаючи на більш пізні реконструкції й ремонти в ній збереглася каркасна дзвіниця як визначальна ознака досліджуваної групи дерев'яних храмів. Адже найголовніша проблема при виявленні цих споруд на

території регіону полягає саме в тому, що дзвіниця над бабинцем, як і решта каркасних конструкцій храму (опасання, фігурні кронштейни, крокви, стояки та розкоси даху тощо), підлягали періодичним ремонтам і навіть заміні набагато частіше, ніж рублені конструкції цих будівель. У багатьох випадках дзвіниці не лише перебудовувалися і частково міняли свою зовнішню форму, як це сталося у Дмитрівській церкві, але й розбиралися зовсім, досить відчутно впливаючи на первісний вигляд будівлі, що добре простежується на прикладі Успенської церкви 1589 р. у Качині поблизу старовинного містечка Каменя-Каширського.

Зараз пам'ятка являє собою дещо суперечливу за композицією будівлю, яка нагадує ззовні церкву хатнього типу, а в інтер'єрі – класичний тридільний триверхий поліський храм (рис.2, в). Невідповідність між зовнішніми формами Успенської церкви та структурою її внутрішнього простору можна пояснити тільки пізнішими перебудовами пам'ятки, внаслідок яких архаїчні склепінчасті верхи над навою та вівтарем виявилися прихованими у масиві каркасного даху. Проведений автором в окремому дослідженні [3] аналіз складної будівельної історії качинської пам'ятки дозволив встановити, що первісно вона за своїм композиційним рішенням була схожою на описаний раніше гішинський храм, хоча й дещо відрізнялася від нього співвідношеннями і пропорціями головних елементів. Так, висота центрального зрубу качинської церкви (7,4м) помітно перевищує цей показник у гішинському храмі (4,6 м), хоча їхні розміри в плані є майже однаковими (відповідно 6,8 x 6,7 та 6,6 x 6,2 м). Завдяки цьому співвідношення висот центрального та східного зрубів в обох спорудах помітно відрізняються одне від одного: в Успенській церкві воно дорівнює 3:2, а у Дмитрівській - тільки 5:4. До цього необхідно додати, що розвинене рублене перекриття нави качинського храму набагато більше підкреслює домінуючу роль у композиції пам'ятки центрального об'єму і водночас з цим помітно послаблює значення її західної, вхідної, частини з дзвіницею над бабинцем.

Не менш складним завданням є також реконструкція первісного вигляду іншої, розташованої неподалік від Качина, пам'ятки архітектури ХУІ століття - Преображенської церкви у Нуйному Волинської області (рис.2, б). Зараз храм складається з чотирьох послідовно розташованих з заходу на схід об'ємів – прямокутних в плані дзвіниці і бабинця, квадратної нави і гранчастої апсиди. Триярусний об'єм дзвіниці відрізняється при цьому властивими для др.пол. ХІХ ст. стилістичними ознаками та конструктивно не пов'язаний з рештою елементів споруди, що в комплексі з суперечливим характером теперішнього бабинця (з хорами на другому ярусі) свідчить про значні пізніші перебудови західної частини пам'ятки. На користь подібного припущення свідчать також і старовинні описи храму, відповідно до яких “залишилася у первісному вигляді лише частина вівтарна і середня, а сучасний бабинець був колись дзвіницею. У

1765-67 рр. бабинець надбудований другим поверхом, де розташовані хори, дзвіниця знову прибудована, а при вівтарі прибудована ризниця” [4].

Таким чином, первісно Преображенська церква являла собою типовий зразок поліського тридільного храму з дзвіницею над юабинцем, подібного за своїм об’ємно-просторовим рішенням до вищезгаданих архітектурних пам’яток XVI ст. у Гішині та Качині. Причому з останньою спорудою нуйненська церква була пов’язана не лише спільністю композиційного рішення, але й характерним співвідношенням центрального та бічних об’ємів. Зокрема, висоти центральних зрубів Успенської та Преображенської церков є однаковими і дорівнюють 7,5 м, що в 1,5 рази більше за висоту відповідних вівтарних зрубів, також однакову для обох пам’яток (5 м). До того ж контрастне протиставлення центрального та бічних об’ємів, притаманне качинському храму, у Преображенській церкві ще більше посилюється за рахунок композиційного ускладнення центрального верху (використання восьмигранної форми склепіння замість більш архаїчної чотиригранної, поява в основі залому монументального четверика з чотирма парусами та ін.), а також помітного збільшення висоти (у першому випадку загальна висота нави в інтер’єрі дорівнює 12,4 м, в другому – 16,2 м).

Завершуючи стислу характеристику архітектурної пам’ятки у Нуйному, слід відзначити, що незважаючи на влаштування над її бабинцем додаткового об’єму каркасної дзвіниці, композиційною домінантою споруди залишається високий, баштоподібний, об’єм нави. Завдяки цьому навіть до згаданої раніше реконструкції Преображенської церкви її об’ємно-просторова композиція так і не набула такого властивого для відповідних західноєвропейських прототипів асиметричного вигляду, по суті повторюючи традиційну, апробовану упродовж багатьох століть схему українського тризрубного тривершого храму. Особливо важливо підкреслити, що архітектурна пам’ятка в с.Нуйному є поки що єдиним серед зафіксованих на Поліссі зразків храму волинського типу з дзвіницею над бабинцем, використання яких було характерним здебільшого для розглянутих раніше культових споруд з архаїчними архітектурно-будівельними ознаками.

Не менш складним завданням є точна атрибуція ще однієї своєрідної будівлі цього типу - Троїцької церкви 1663 р. у с.Судчому Волинської області, яка не збереглася в натурі, але починаючи з 1900-х рр. привертала пильну увагу дослідників (З.Гльогера, Є.Квитницької, Г.Логвина, В.Чантурія, Ю.Якимовича), викликаючи чимало суперечливих і навіть помилкових поглядів. Рисунок цього храму вперше було опубліковано у 1907 р. у книзі відомого польського вченого З.Гльогера, під яким було вміщено досить лаконічний підпис: “Церківка давня у Судчому під Любешовим. Малював арх.Малиновський” [5]. Через декілька десятиліть репродукція цього малюнку (але вже без наведеного вище підпису) з’явилася у 12-томному виданні “Всесвітньої історії архітектури” як невід’ємна

частка архітектурної спадщини Беларусі [6], чому сприяла й адміністративна приналежність Судчого у минулому до Пінського повіту Мінської губернії. Пізніше цю “неточність” повторили у своїх роботах й деякі інші дослідники, внаслідок чого цей рідкісний зразок поліського храму, якому немає аналогів у самій Беларусі, був штучно відірваний від території історичного побутування таких будівель на території Українського Полісся.

Попри те, що ця споруда в натурі не збереглася, її найголовніші об’ємно-просторові, пропорційні і навіть конструктивно-технологічні ознаки були добре зафіксовані різноманітними іконографічними та письмовими свідченнями, що й дозволяє досить точно відтворити первісний вигляд старого храму у Судчому. Як показують матеріали натурних обстежень будівлі (обмірні креслення плану, розрізу, фасадів і навіть окремих деталей внутрішнього декору), виконаних у 1912 році відомим реставратором П.Покришкіним [7], споруда складалася тоді з трьох прямокутних, увінчаних трьома пірамідальними наметами чотирикутної в плані форми (включаючи також каркасну дзвіницю над бабинцем з аркадою-галереєю) зрубів і ззовні відрізнялася від розглянутої вище Успенської церкви у Качині хіба що влаштуванням соковитої барокової маківки над центральним наметом (рис.3). Проте проведений в окремому дослідженні [8] аналіз згаданих детальних креслень в комплексі з архівними свідченнями складної будівельної історії Троїцького храму дозволив встановити, що і каркасна конструкція його наметового завершення, і розвинена барокова маківка над навою, і зафіксована у церковних документах дата зведення цієї будівлі (1788 р.) відображають лише одну з її пізніших, найбільш радикальних реконструкцій.

Водночас з цим на підставі комплексного вивчення тих же історичних джерел було встановлено, що Троїцька церква у Судчому була збудована у 1663 році і первісно являла собою характерний зразок поліського дерев’яного храму з каркасною дзвіничкою над бабинцем і двома чотирикутними в плані верхами архаїчної пірамідальної форми над центральним та східним зрубами. Звідси випливає, що у другій половині XVII століття цей різновид сакральних будівель на Поліссі ще побутував, хоча кількість подібних храмів на території регіону поступово зменшувалася. Якщо у XVI ст. тут було зафіксовано чотири споруди цього типу (у Гішині, Качині, Суходолах та Нуйному), у XVII – дві (у Машеві та Судчому), то у XVIII – тільки один і, по суті, останній зразок такого храму – Покровська церква 1745 року у Залізниці під Любешовим Волинської області (рис.4, ліворуч). Як і у випадках з іншими різновидами поліських дерев’яних храмів архаїчного спрямування, традиційні рублені верхи над навою і вівтарем трансформувалися у цій пам’ятці на каркасні наметові дахи, а в її декоративно-пластичному рішенні з’явилися ознаки певної модернізації

давніх будівельних традицій Полісся (зокрема, у своєрідній “бароковій” формі гранчастої апсиди).

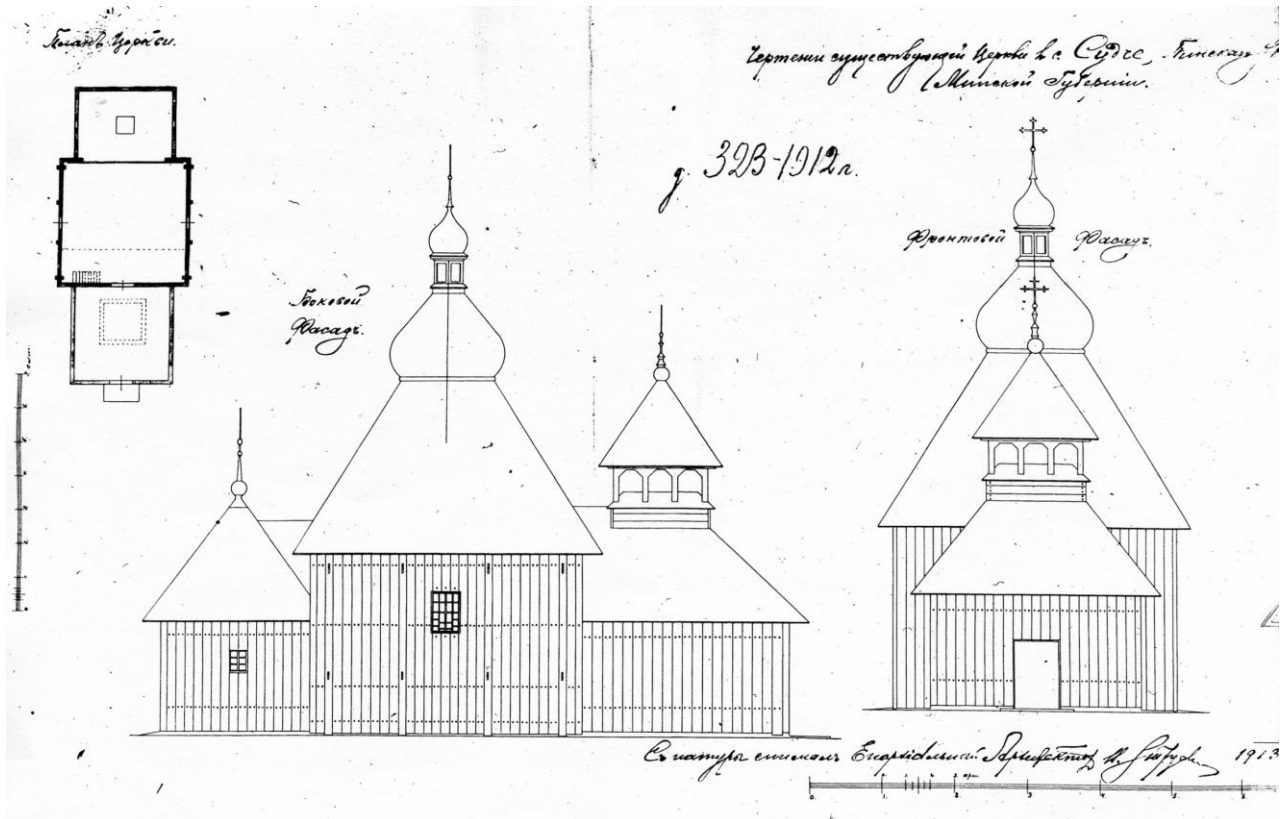

Рис.3. План, північний і західний фасади Троїцької церкви 1663 р. у Судчому Волинської області. Обміри арх. П.Покришкіна, 1913 р. З фондів Інституту історії матеріальної культури Російської Академії наук (Санкт-Петербург).

Водночас з цим на підставі комплексного вивчення тих же історичних джерел було встановлено, що Троїцька церква у Судчому була збудована у 1663 році і первісно являла собою характерний зразок поліського дерев'яного храму з каркасною дзвіничкою над бабинцем і двома чотирикутними в плані верхами архаїчної пірамідальної форми над центральним та східним зрубами. Звідси випливає, що у другій половині XVII століття цей різновид сакральних будівель на Поліссі ще побутував, хоча кількість подібних храмів на території регіону поступово зменшувалася. Якщо у XVI ст. тут було зафіксовано чотири споруди цього типу (у Гішині, Качині, Суходолах та Нуйному), у XVII – дві (у Машеві та Судчому), то у XVIII – тільки один і, по суті, останній зразок такого храму – Покровська церква 1745 року у Залізниці під Любешовим Волинської області (рис.4, ліворуч). Як і у випадках з іншими різновидами поліських дерев'яних храмів архаїчного спрямування, традиційні рублені верхи над навою і вівтарем трансформувалися у цій пам'ятці на каркасні наметові дахи, а в її декоративно-пластичному рішенні з'явилися ознаки певної модернізації

давніх будівельних традицій Полісся (зокрема, у своєрідній “бароковій” формі гранчастої апсиди).

Дещо осторонь розглянутих вище зразків поліських дерев'яних храмів опинилися безверхі (чи хатні, на думку деяких дослідників) церкви північно-поліського типу з дзвіницею на вхідному фасаді, які у XVIII столітті набули поширення на території Зарічнрянського району Рівненської області неподалік від кордону з Білоруським Поліссям. Найбільш раннім зразком такої будівлі є Миколаївська церква початку XVIII ст. в Іванчицях поблизу містечка Зарічного, композиційну основу якої складають два послідовно розташовані з заходу на схід зруби нави і вівтаря (відповідно прямокутної витягнутої у поздовжньому напрямку та квадратної в плані форми), перекриті спільним трисхилим дахом з невисоким трапецеподібним фронтоном над головним входом. Набагато більшу увагу привертає розташована над фронтоном невелика чотирикутна в плані наметова вежа, яка являє собою горішню частину прихованої у масиві даху мініатюрної каркасної дзвінички. Важливо відзначити, що цей оригінальний спосіб влаштування дзвіниці у масиві каркасного даху є найбільш раннім з відомих на Поліссі випадків використання досліджуваної нами схеми храму у безверхих будівлях північно-поліського (хатнього) типу.

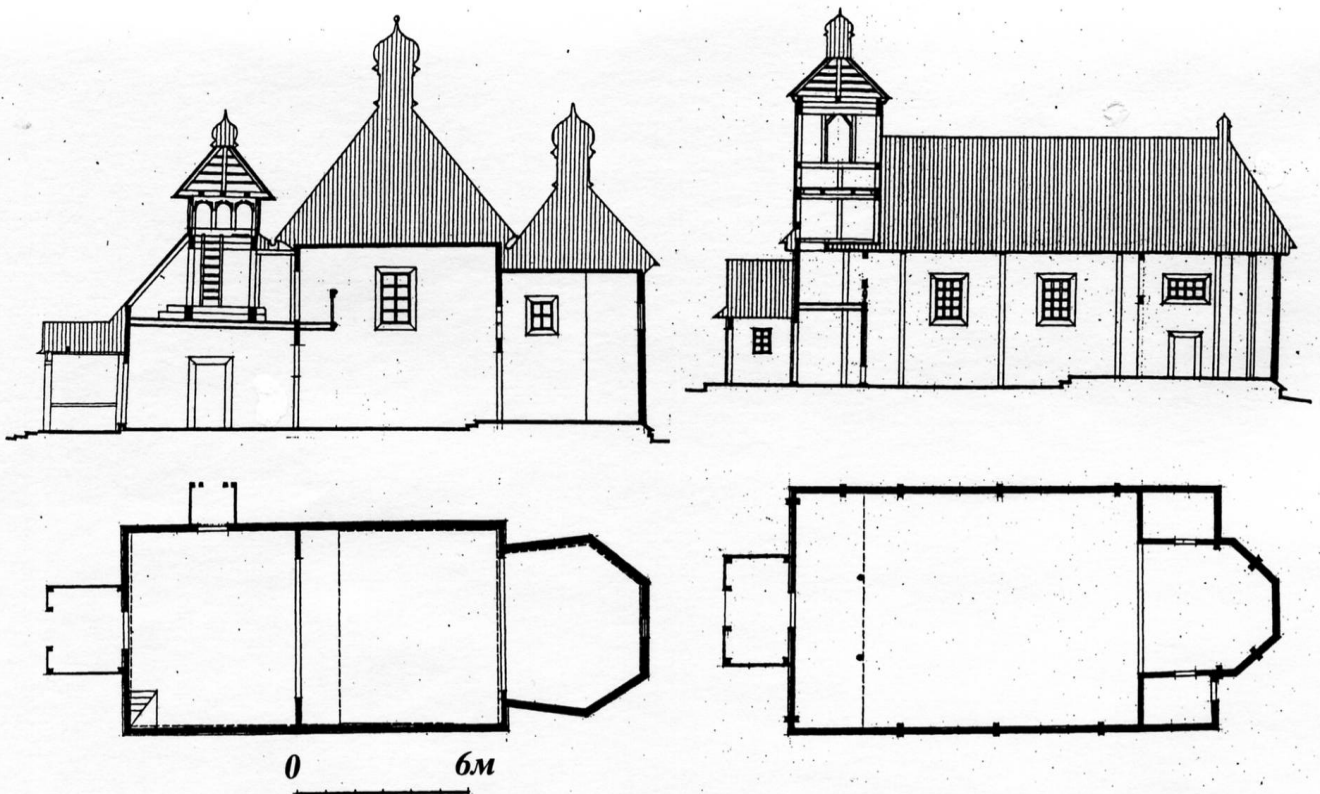

Рис.4. Останні зразки дерев'яних храмів досліджуваного типу на території Полісся: Покровська церква 1745 р. у Залізниці Волинської області (ліворуч) і церква Різдва Богородиці 1760 р. у Зарічному на Рівненщині (праворуч).

Дещо осторонь розглянутих вище зразків поліських дерев'яних храмів опинилися безверхі (чи хатні, на думку деяких дослідників) церкви північно-поліського типу з дзвіницею на вхідному фасаді, які у XVIII столітті набули поширення на території Зарічнрянського району Рівненської області неподалік від кордону з Білоруським Поліссям. Найбільш раннім зразком такої будівлі є Миколаївська церква початку XVIII ст. в Іванчицях поблизу містечка Зарічного, композиційну основу якої складають два послідовно розташовані з заходу на схід зруби нави і вівтаря (відповідно прямокутної витягнутої у поздовжньому напрямку та квадратної в плані форми), перекриті спільним трисхилим дахом з невисоким трапецеподібним фронтоном над головним входом. Набагато більшу увагу привертає розташована над фронтоном невелика чотирикутна в плані наметова вежа, яка являє собою горішню частину прихованої у масиві даху мініатюрної каркасної дзвінички. Важливо відзначити, що цей оригінальний спосіб влаштування дзвіниці у масиві каркасного даху є найбільш раннім з відомих на Поліссі випадків використання досліджуваної нами схеми храму у безверхих будівлях північно-поліського (хатнього) типу.

Принципову схему іванчицького храму повторила ще одна архітектурна пам'ятка XVIII ст. на території Рівненщини – церква Різдва Богородиці 1760 року, розташована у передмісті “Муравин” вищезгаданого містечка Зарічного (рис.4, праворуч). Найголовніша відмінність цієї будівлі від щойно описаної полягає у деякому ускладненні її композиційного і декоративно-пластичного рішення, пов'язаному, передусім, з більш пізньою датою будівництва храму. Це проявилось у помітному збільшенні загальних розмірів будівлі, влаштуванні пластичної гранчастої апсиди замість квадратної в іванчицькому храмі, появі двох симетрично розташованих об'ємів на південь та на північ від апсиди, а також ускладненні окремих елементів зовнішнього і внутрішнього оздоблення. Тенденція до дедалі помітнішого композиційного та декоративно-пластичного ускладнення цієї типової схеми знайшла своє найбільш яскраве відображення у двох найпізніших зразках зазначеної групи будівель – Михайлівської церкви 1837 р. у Вичівці і Покровської церкви 1828 р. у Неньковичах на Рівненщині, архітектура яких значною мірою копіює деякі художньо-стильові принципи та прийоми класицистичного стилю.

Підсумовуючи порівняльний аналіз кількох найбільш характерних зразків досліджуваної групи традиційних сакральних будівель, не можна не помітити незалежність процесу поширення дзвіниці над бабинцем в окремих, історично сформованих тут локальних типах храмів – архаїчному, волинському, північно-поліському, а також (згідно з письмовими джерелами) київському. Це дозволяє припустити зовнішнє походження досліджуваного композиційного прийому, що підтверджується і його незначним впливом на таку визначальну та усталену

в часі ознаку поліських (і в цілому українських) дерев'яних храмів як система організації їх внутрішнього простору. З іншого боку, використання зазначеного прийому здебільшого у будівлях архаїчного типу та очевидна тенденція до його поступового зникнення у XVII і, особливо, XVIII століттях свідчать про досить ранню появу дерев'яних храмів з дзвіницею над бабинцем на території регіону. Ці особливості досліджуваної групи культових споруд, помножені на помітне зростання їхньої кількості у напрямку волинської, західної, частини Полісся, примушують шукати витoki цього явища за межами досліджуваного регіону.

Для з'ясування питання про походження поліських дерев'яних храмів з дзвіницею над бабинцем доцільно порівняти їх, насамперед, з аналогічними будівлями в інших регіонах України та суміжних з нею країнах Східної Європи. Аналіз цього навпрочуд різноманітного матеріалу свідчить про те, що ця група сакральних будівель Полісся являє собою своєрідне регіональне відгалуження одного з найбільших в цій частині континенту масивів дерев'яних храмів, ареал поширення яких охоплює переважну більшість західних земель України (крім досліджуваного регіону ще й Галичину, Бойківщину, Лемківщину і Закарпаття), суміжні з Поліссям регіони Білорусі, а також Румунію, Угорщину, Словаччину, Чехію і Польщу. Цікаво, що кількість цих споруд значно зростає у західному напрямку, де й локалізуються найбільш ранні аналоги храмів досліджуваного типу – Варфоломійівська церква 1307 року у чеських Кочах [9], костьоли XV ст. у Грибові, Дебні, Заваді, Лопушній на території Польщі [10] та інш. (рис.5).

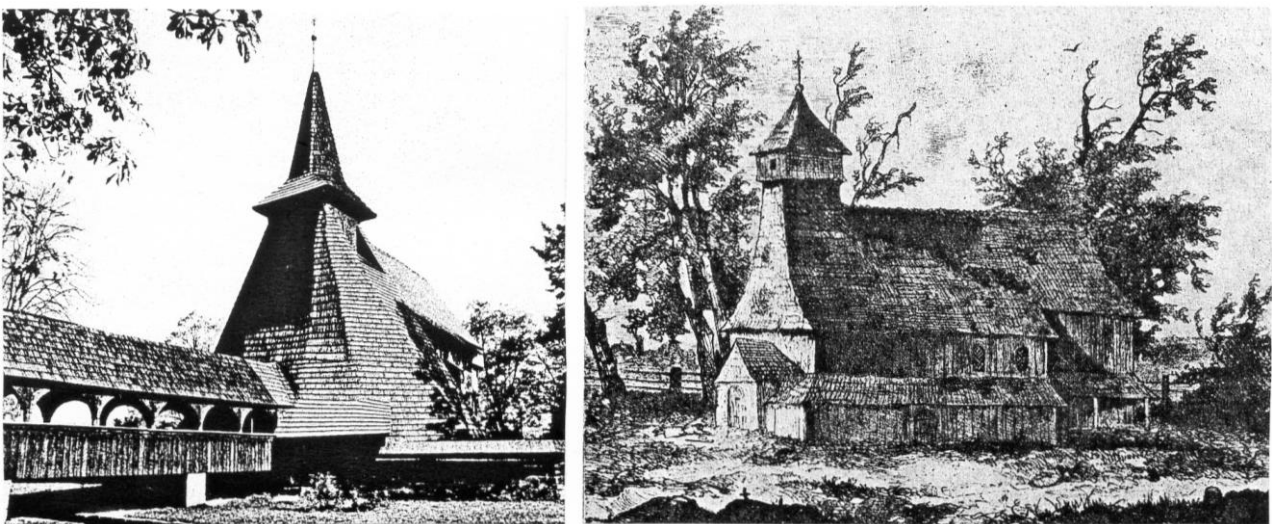

Рис.5. Деякі аналоги поліських дерев'яних храмів з дзвіницею над бабинцем: ліворуч - Варфоломійівська церква 1307 р. у Кочах (Чехія), праворуч – костюол Св.Мартина XV ст. у Заваді (Польща), рис.А.Кам'янобродського, 1866 р.

Не менш важливо, що водночас з поступовим збільшенням у західному напрямку кількості храмів з дзвіницею на вхідному фасаді значно зростала й інтенсивність застосування у їхній архітектурі елементів та прийомів готичного стилю. У традиційному сакральному будівництві Польщі, зокрема, вплив цього стилістичного напрямку був настільки домінуючим, що більшість дослідників кваліфікує дерев'яні костьоли XV-XVI століть як готичні [11]. Показово, що аналогічні причини влаштування дзвіниці над бабинцем у дерев'яних храмах південної Білорусі (не менш архаїчних ніж в Українському Поліссі) вбачає й відомий білоруський вчений Ю.Якимович [12]. Усі перелічені вище обставини дозволяють розглядати використання досліджуваного композиційного прийому у найдавніших поліських дерев'яних храмах як один з небагатьох, але яскравих готизмів у традиційному сакральному будівництві зазначеного регіону. Разом з тим, головна особливість й історико-архітектурна цінність цих будівель полягає у тому, що певна готична спрямованість була виявлена тільки у їх зовнішніх формах, в той час як просторова організація та оздоблення інтер'єру подібної споруди зберігали всі традиційні ознаки українського дерев'яного храму.

Література

1. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии или статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах и городах, в пределах губернии находящихся. – К.: Тип. Киево-Печерской лавры, 1864. – С.55, 81, 171, 200, 215, 273.
2. Логвин Г.Н. Украина и Молдавия. Справочник-путеводитель.–М.: Искусство, Лейпциг: Эдицион, 1982. – С.361-362.
3. Завада В. Деякі питання реконструкції найдавніших пам'яток дерев'яної архітектури // Вісник інституту “УкрНДПроектреставрація”. – 2005._№3-4.– С.52-55.
4. Теодорович Н. Волынь в описании городов, местечек и сел в церковно-историческом, географическом, этнографическом, археологическом и других отношениях. – Почаев: Тип. Почаево-Успенской лавры, 1903. – Т.5. – С.275.
5. Gloger Z. Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w Dawnej Polsce. - Warszawa, 1907. – S.93.
6. Всеобщая история архитектуры: В 12-ти т. – М.: Стройиздат, 1968. – Т.6. – С.495-496.
7. Фонд рукописів Інституту історії матеріальної культури Російської академії наук. Спб. – Ф.1. – 1912 . - №323.

8. Завада В. Архітектура дерев'яних храмів Полісся за архівними джерелами // Архітектурна спадщина України. – 1994. – Вип.3, ч.2. – С.96-97.
9. Дерево в архітектурі і скульптурі славян. – М.: Советский художник, 1987. – С.160.
10. Brykowski R. Drewniana architektura kościolna w Malopolsce XV wieku. – Wrocław, 1981. – Rys.14-19, 21-28, 41-45.
11. Kornecki M. Uwagi do systematyki gotyckich kościołów drewnianych w Malopolsce. – TKUA. – Т.ІУ. – Krakow, 1970. – S.139-162.
12. Якімовіч Ю. Драўлянае дойдліства Беларускага Полесся: ХУП-ХІХ ст. - Мінск: Навука і тэхніка, 1978. – С.83.

Аннотація

На основі комплексного вивчення полеских дерев'яних храмів XVI-XVIII століть з вежею над входом, їх аналогів в інших регіонах Східної Європи і допоміжних історичних джерел встановлено важливу роль готичного стилю в формуванні цієї рідкої різновидності традиційних культових споруд Полісся.

Ключевые слова: реконструкція, традиційний, дерев'яний, храм, готичний.

Summary

On the basis of complex study of polisky wooden temples of the XVI-XVIII ages with the belfry over an entrance hall, their analogies in other regions of the East Europe and auxiliary historical sources it is ascertained the importance of Gothic style in forming this uncommon variety of traditional sacral buildings of Polesia.

Keywords: reconstruction, traditional, wooden, temple, Gothic